

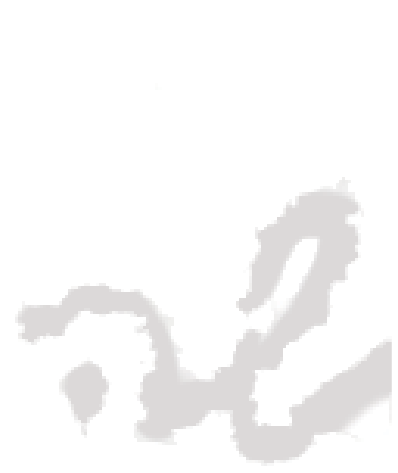
עשרים וארבע שנים אחרי פטירתו של הרבי מליובאוויטש זצ"ל, חושף נגיד בנק ישראל לשעבר את היחידות שמכניסה עד היום מיליארדים לקופת המדינה

מעבר מנדלבאום

כשמשה מנדלבאום היה ילד הוא קנה תורה בלומז'ה, התקבל כנער צעיר לפוניבז' והפך לחברונער בכל ליבו | ואז, כשהמצב הכלכלי דחק אותו אל עולם המעשה, הוא היה למטאור כלכלי שהציל פעמיים את כלכלת המדינה והוביל מהלכים שעדיין מכניסים למדינה מיליארדים מדי שנה | ראיון

ישראל גרובייס

צילום: שלומי טריכטר
חלק מהתמונות כסופות לזכויות יוצרים

”מי הוא הרבי שהציל לך את הדוקטורט?”

זו השאלה שנשלחתי לשאול את פרופ' משה מנדלבאום, המומחה שהציל את כלכלת מדינת ישראל ברגע הכי קריטי שלה. נכנסתי לחדר העבודה. הוא ישב שם, יהודי בן 86, שאמור להיות ב'פנסיה', מוקף בארונות של ספרים, מדפי קלסרים, חוברות, ירחונים ומספרים.

הכל ניצב כאן בסדר מופתי, שרק בעל הבית עצמו יודע לפענח. כל אחד מעשרות הקלסרים הללו מספר את נס ההצלה הכלכלי של המדינה. "תקציב 1984", כתוב על קלסר אחד ומתחתיו "הפרטות", שמות של חברות, פרוטוקולים, דיונים ותחשיבים.

"באת בזמן", מצטחק הפרופסור, שכבר נערך לקראת פגישתנו עם ערמת ספרים מיוחדת. "בדיוק בימים אלו", הוא מפתיע, "אני מסיים לכתוב את קורות חיי בספר אוטוביוגרפי שאני מקווה להוציא בקרוב. עד עכשיו לא היה לי זמן לזה". קל זה לא הולך להיות. אם לרובנו מנדלבאום מוכר כ'נגיד בנק ישראל' הרביעי או כ'מנכ"ל משרד המסחר והתעשייה' – זה אפילו לא אפס קצה הרזומה שלו. "הספר שלי יצטרך לסכם 27 תפקידים בכלכלות העולם", הוא מסביר ומיד מתנצל, "אתה לא יודע כמה קשה לשבת ולכתוב על עצמך. זה לא נעים וזה נוגד את עולם המוסר שלי".

כשפרופ' מנדלבאום מדבר על 'עולם המוסר', הוא מתכוון בדיוק לזה של כולנו. לעולמם של האורחות צדיקים וה'מסילת ישרים'. שם התחיל סיפור חייו המרתק – על ספסלי ישיבת לומז'ה בפתח תקווה ולאחר מכן בין כתליה של ישיבת 'חברון'. "אני גם פונביז'ער וגם חברונער", הוא אומר בהנאה של 'יגבה ליבו'. "שם למדתי איך לומדים גמרא. שם למדתי איך חושבים ואיך מתנהגים".

לפני שהוא מספר לי על הרבי שהציל לו את עבודת הדוקטורט, והעניק לו את עצת הזהב שהעלתה לארץ חברות ענק כמו אינטל ועוד, פרופ' מנדלבאום חוזר קצת אחורה.

ילד בין גבולות

"יכול להיות שגם הזיכרון הראשון שלי, שהוא בערך מגיל ארבע, קשור לכלכלה. באתי אז לאחי הגדול, שמחה, והודעתי לו שאני לא רוצה ללכת יותר אל גן הילדים. פשוט הבנתי את הרעיון, מיציתי את משחקי הילדות וציוורי הצבעים, ואני רוצה להתקדם הלאה. אפשר לומר שהגעתי למסקנה שזה לא כלכלי עבורי 'לבזבז' את הזמן בגן, בעוד אני יכול כבר ללמוד בבית הספר.

"כמובן שאת המילה 'לכלכלה' לא הכרתי אז, אבל כנראה

שתחושות בטן כלכליות כבר היו לי. אחי שמחה, שגדול ממני בשלוש שנים, דיווח על כך להורים והם פסקו שאם כך רצוני, כדאי באמת שאכנס כבר לבית הספר. כך הייתי לתלמיד הצעיר ביותר בכיתה הראשונה של בית הספר, לתלמיד הנמוך ביותר בשל גילי, אבל גם לתלמיד שקדן. שובב אך שקדן". את התיאור היפה הזה אני קורא מתוך הנילונית שנחה על שולחנו של פרופ' משה מנדלבאום. "סיפורו של כלכלן", מכריזה כותרת זמנית. אם חשבתי שכלכלה ומספרים הם סיפור משעמם, הטייטה הזו – לפחות עשרות העמודים הראשונים שלה – נקראת כמו סיפור מתח ארוך ומרתק. "זו הטייטה", אומר לי המחבר וממהר להצניע, שלא אדליף לציבור פרקים שעדיין לא עברו הגהה.

במקום זה הוא מצביע על תמונה שכבר עברו עליה שמונים שנה. נראה בה ילד ירושלמי על אופניים. "זה אני", הוא מסביר, אבל עיקר כוונתו אל הרקע שמסביב. "הבית בו נולדתי". הבית שבו נולד ועשה הנגיד את שנות חייו הראשונות, הוא בהחלט סיפור מרתק בפני עצמו.

באותם ימים לא היה ירושלמי אחד שלא הכיר את 'בית מנדלבאום'. בית אבן מפואר גדול ורחב ידיים, ששכן לו בדד על הגבול שבין בתי אונגרין היהודית, לבין שטח ההפקר שאחריו השתרעה הממלכה הירדנית. 'מעבר מנדלבאום' היה למעשה שער הגבול בין היישוב היהודי לערבי.

מי שהקים את הבית הענק הזה, הוא סבו – הרב החסיד ר' שמחה מנדלבאום ז"ל. דמות מרתקת של חסיד קרלין, תלמיד חכם עם חוש עסקי מפותח. "בירושלים של אותם ימים, לא היו הרבה יהודים עם מחשבה כלכלית כמו במשפחה שלנו", הוא מצטחק. "הסבים שלי הגיעו לכאן והחליטו להקים עסק. ממש כמו היום, גם אז, הייתה איזושהי בעיה לנשים חרדיות במקומות העבודה. סבא שלי המציא פתרון. למעשה הוא ייבא את זה מלודז' הפולנית.

"הוא פתח מפעל ענק לגרביים. הוא היה מחלק צמר ומסרגות לעשרות נשים בירושלים. הן היו סורגות את הגרביים – כל אחת בביתה – וכשהיו מסיימות היו מביאות אותם לבית מנדלבאום. סבא ואנשיו היו צובעים את זה ועושים את עבודות הגימור. כך התפרנסו מאות משפחות בירושלים על טהרת הקודש.

"עד היום", מפתיע הפרופסור, "אני רואה את עצמי קצת חסיד קרלין. בחסידות זוכרים לי זכות אבות. משום שסבא רבא שלי – אביו של רבי שמחה – היה הגאון המפורסם רבי יעקב מנדלבאום זצ"ל, אחד מרבני העיר טורוב. הזכות הגדולה שמייחסים לו, היא העובדה שהוא היה זה שהכתיר רבי בקרלין. אחרי פטירתו הטראגית של האדמו"ר רבי אשר מסטולין, שהותיר אחריו ילד צעיר, 'הינוקא מסטולין', סבא היה זה שהכתיר אותו.

החותמת של הכסף הישראלי. מנדלבאום עם השטרות שבחתימתו

”אני זוכר את הרגע הזה. זה היה כמו ברק שפילח לי את המוח. הרבי לא רצה שום קרדיט ושום דבר, הוא רק ביקש לעזור לי בתיקון הדוקטורט ובעיקר לסייע למדינת ישראל. 'תתקן את זה בעבודה שלך', הוא אמר, כמעט הפציה. כשסיפרתי לו על הפרופסור בוועדה שמעכב אותי מלעבור שלב, הוא ביטל את זה ונתן לי ברכה”

היה, שכל ילדיו יגורו יחד איתו בבית הזה. כאן רצה לגדל את משפחתו. השטח נקנה מהוואקף המוסלמי וזה היה בעצם השטח האחרון שאותו מכרו ערבים ליהודים בירושלים. כאשר חפרו את יסודות הבית התגלה בו מטבע מימי המרד ברומאים שעליו היה כתוב: 'שנה שלוש לחירות ישראל'. סבא ראה בזה סימן גדול לכך שהגאולה מתקרבת.

"זה היה בית שנבנה בקדושה ובטהרה, מתוך

"בכל פעם שבאתי לטיש בקרלין", מסיים מנדלבאום, "הרבי הנכד – שבעצמו התחיל להנהיג כ'ינוקא' – היה מכבד אותי ומושיב אותי במזרח. אגב", הוא חושף, "בשעתי הזמנתי את הרבי לדבר בפני חברי מועצת בנק ישראל. הם מאוד התפעלו ממנו". בחזרה לבית מנדלבאום. "זה היה בית גדול מאוד. היה בו יותר מחמישים חדרים, והרעיון של הסבא

כוונת עליונות. סבא הקים שם גם בית מדרש ובית כנסת, בו התפללו ולמדנו יחד. בקומה העליונה גרו הסבא והסבתא, ובשאר החדרים גרו בני המשפחה. אנו גרנו בקומה הראשונה, לידינו התגורר חתנו של סבא, הגאון רבי רפאל קוק זצ"ל, וכך כל בני המשפחה".

תחילת מסלול חייו של הכלכלן העולמי – בבית ספר 'גאולה' שהיה בעצם 'חיידר' לכל דבר. "רק כדי שתבין, מי שלימד אותי תנ"ך היה הגאון המפורסם רבי שלמה יוסף זווין. למדו שם כל בני היישוב החרדי בירושלים. היום קשה להבין, אבל אז היו ניסיונות גדולים. נמעט כל מחזור שהגיע לכיתה ח' היה מתקלקל – שורפים את ה'ברטים' (-הכובעים שהיו מקובלים אז לצעירים חרדים. י"ג) ועוזבים לקיבוצים ולצבא. הכיתה שלנו הייתה הכיתה הראשונה שכולם בה נשאר דתיים".

על שתי הסעיפים

אם יש את נפשנו לדעת את המעיים ממנו שאב נגיד בנק ישראל, את הלך מחשבתו, עלינו לסור אל בית המדרש הישן של ישיבת לומז'ה בפתח-תקווה. "ממש אז, כשסיימתי את הלימודים, פרצה מלחמת השחרור. כל הכיתה שלי גויסה לצבא. אני, שכאמור הייתי צעיר מכל הילדים, עוד הייתי פטור. נשארתי תקוע. אחי הבכור, שמחה, הציע לי אז ללכת ללמוד בישיבת לומז'ה".

'עולם הישיבות שנגלה לי', כותב מנדלבאום באוטוביוגרפיה שלו, 'היה עולם קסום ומכובד. אני זוכר עד היום את תפילת הערבית הראשונה שעשיתי באולם הישיבה. תפילת ערבית זו השאירה עלי רושם בל יימחה'.

הסיפור הכלכלי של הקפצת כיתות, המשיך גם בישיבת לומז'ה – "אחרי כמה שבועות בישיבה קטנה, העבירו אותי לישיבה גדולה". כאן פגש מנדלבאום כמה דמויות שאת רושמן הוא לא יכול למחות מזיכרונו. הראשון הוא ראש הישיבה ומייסדה, הגאון רבי יחיאל מרדכי גורדון זצ"ל. "תקופה קצרה לפני שעזבתי את הישיבה, הגיע אלינו גם מרן הגראי"ל סטיינמן", הוא מתרפק, "זכיתי ללמוד איתו לא מעט".

ואז הגיע הזמן לעלות שלב. "אחרי חצי שנה, כשהסתיימה המלחמה, החלטתי להתקדם בלימוד ועברתי ללמוד בישיבת פוניבז' בבני ברק. את מבחן הכניסה עברתי אצל הגאון רבי דוד פוברסקי. מבחינה לימודית, זו הייתה התקופה הכי טובה

מי נתן את ההוראה?

ראשי ישיבות שמתראיינים בעילום שם; בכירי מערכות הביטחון שחושפים רגעים, והסוד הגדול שעדיין לא פוענח

עינים צופיות. כ"ק מן מליובאוויטש ז"ע

"במקום להקשיב לי, אני מציע שתיסע לירושלים תפגוש את נגיד בנק ישראל ותשאל אותו: מיהו הרבי שהציל את כלכלת ישראל?"

את הכפפה הזו, השליך לעברי, בליל ראשון השבוע יהודי חסידי מרשים, העונה לשם הרב זושא וולף. פגשתי אותו בביתו שבכפר חב"ד. היסטוריה ומחקה. הרב וולף ידוע כמחבר ועורך של ספרים רבים. הדבר האחרון שציפיתי לשמוע ממנו, זה חשיפות היסטוריות בתחום הכלכלה, הביטחון והרפואה של מדינת ישראל.

מסתבר שהרב וולף הוא הנציג הישראלי של הארגון JEM או בשמו המלא Jewish Educational Media (בעברית: תקשורת חינוכית יהודית). מדובר בארגון חב"ד-בין-לאומי שמי שנחשף אליו לא יכול להישאר אדיש. מעצמת תקשורת שחולשת כמעט על כל הגלובוס ביותר משבע שפות. סיפורו של פרופ' מנדלבאום הוא אפילו לא קצה קרחון מהסודות שהארגון הזה חשף בשנים האחרונות, בכל התחומים שנוגעים לציבוריות הישראלית. כשאני מנסה להבין את הרציונל שעומד מאחורי זה, הרב וולף פותח לפניי בהרצאה מרתקת, בנויה לתלפיות שלכל אורכה הוא כמובן שוזר ביטויים חב"דים הלקוחים ישר מעומקי המחשבה.

"זה לא סוד", הוא פותח, "שהעידן שלנו מאתגר עם התפתחות טכנולוגית. ההתפתחות נעשתה בקצב מסחרר. יש בה אתגרים רוחניים רבים, אבל הרבי מליובאוויטש ראה בכל אלו גם צד של הזדמנות.

"בכלל", הוא אומר, "זה אחד המאפיינים המרכזיים בהנהגת הרבי ובהנהגת החסידות בכלל. העולם הזה, הוא בעצם גן של הקב"ה. כלי שרת לקדושה. כל מה שקורה ומתפתח בגן הזה, אמור לשרת את הקב"ה, גם הטכנולוגיה. יש בה אמנם ניסיון, אבל יש בה גם שליחות.

"ככה בדיוק הייתה גם המצלמה וההסרטה. בעוד שבהרבה חוגים אחרים נהלו מהמכשירים הללו. הרבי כבר אז, ראה הזדמנות לרתום אותם להפצת תורה בכל העולם. 'בשביל מי נבראה המצלמה?' בשביל גויים! – והרי הפסוק אומר 'כל פועל ד' למענהו' – השליחות שלנו היא להסריט ולהעביר דברים קדושים. וזה לרגע לא שולל את הזהירות וההגבלה שחייבים לנהוג בכל הכלים הללו, כמו בכל כלי אחר שאנו מכירים. הרבי הורה למסור שיעורי תניא מעל גבי גלי האתר, מאוחר יותר להעביר שידורים חיים של התועדויות חסידיות. בקיצור להפיץ אור בעולם.

"הארגון JEM הוקם עוד בחייו של הרבי. אז התחילו בצילום ובתייעוד כל מה שקרה ב-770. כל אירוע צולם וכל דבר תורה שנאמר תועד בצורה מסודרת. ואז, בדיוק לפני עשרים וארבע שנים, הגיע יום הפטירה בג' בתמוז.

"אני", אומר הרב וולף, "הייתי אז בארצות

הברית בחצר הרבי. אלו היו שנים לא פשוטות. היו אתגרים וניסיונות וכמו תמיד הייתה גם התעוררות והתגברות. דווקא אז הבינו ראשי הארגון JEM את האוצר הגדול שיש בידם. וכך מדי שבוע מועברים לאלפי בתי חב"ד בכל העולם האוצרות שנאגרו וצולמו, ומחיים רבבות יהודים בכל הגלובוס".

וכאן הוא מגיע לפרויקט המדהים שבו הוא מתעסק בשנים האחרונות. "אם את רוב השעות שהרבי היה בציבור, החסידים הצליחו לשמר ולתעד (אגב, חישוב קטן מעלה שמדובר ביותר מ-14,000 שעות), הרי שיש תחום אחד שנותר סמוי מן העין. תחום ה'יחידות' שקיים הרבי עם אנשים".

בחצר חב"ד 'יחידות' היא הכינוי לרגע הנשגב בחיי החסיד. רגע שבו הוא מתייצב מול הרבי לבדו. יש ניגונים מיוחדים שנכתבו והולחנו בעקבות ובהשראת היחידות. מדובר במאורע שמי שזכה לו לא שכת. "הדבר הכי מפתיע הוא שבעוד ש'יחידות' של חסיד חב"ד ארכה דקות ספורות, דווקא כשנכנסו אנשים רחוקים – הם זכו לפעמים לשעות ארוכות. ככל שמדובר היה בגורם חשוב יותר, כך זמן היחידות הלך והתארך".

כשהחב"דניקים החליטו ללכת על המ'בצע' הזה, הם עשו זאת עם כל ה'סטורעם'. העלויות? "אין כסף נחשב", אומר הרב וולף במבטא חסידי. "אני רק בורג קטן במערך הזה שבראשותו עומדים המנהל העולמי הרב אלקנה שמוטקין ומנהל פרויקט 'פגשים עם הרבי', הרב יחיאל קיינען. זהו מירון נגד הזמן, הם עובדים בכל הגלובוס לתפוס את כל אלו שנותרו בחיים וזוכרים את היחידות שלהם.

שליחות חושפת סודות. שליח JEM הרב זושא וולף מראיין את שמעון פרס על היחידות עם הרבי

"אנחנו עולים לבתייהם ומנסים לעודד אותם בכל דרך, להוציא את כל מה שאפשר".

כמובן שהדבר הראשון שהם חיפשו היה דברי תורה. "מתברר שיש הרבה רבנים, ראשי ישיבות ומתכנים, שזכו לשבת עם הרבי לשוחח בדברי תורה ולשמוע ממנו דברים נפלאים. כל אישיות תורנית שכזו היא מבחינתנו אוצר שלא יסולא בפז".

אחת התופעות המרתקות, היא של המרואיינים הנסתרים, "יש יהודים בעלי תפקידים שלא מעוניינים לפרסם את הדבר. הם מוכנים לשתף אותנו בכל מה שהם שמעו, אבל הם מבקשים מאיתנו שלא נפרסם את זה ברבים. רק זה חסר להם שיידעו מי נתן להם הוראות", הוא מצטחק.

הוא חושף רשימה מפתיעה של גדולי תורה וראשי ישיבות מכל הזרמים. אחד המרואיינים ההם הקליט מילים דרמטיות: "כתוב בפסוק 'זה ספר תולדות אדם'. חיים של אדם דומים לספר. בסוף כל ספר יש 'לוח התיקון' שבו (-בעולם שבו לא הייתה אפשרות לתקן במחי הקלדה. י"ג) רשמו את כל תיקוני הטעויות שנפלו בתוך הספר. אני", מצהיר אותו רב, "ניצב ב'לוח התיקון' של ספר חיי ואני מצהיר שהעובדה שלא הקשבתי לרבי מחב"ד זו הטעות שאני צריך לתקן". שלושה חודשים לאחר מכן נפטר אותו רב. הטעות תוקנה.

הדבר שהכי הפתיע את העוסקים במלאכה, הגיע דווקא מצד בכירים בציבוריות הישראלית. על צג המחשב שמול הרב וולף אני רואה יותר מ-440 תיקיות. "כל תיקיה היא מרואיין". השמות שם הם כמו אינדקס בכירים. ראשי ממשל, שרים, חברי כנסת, אלופים, רופאים, כלכלנים ועוד. כל אחד

בחי. שם למדתי באמת, שם למדתי מה זה טעם של תורה, הייתי שקוע כל כולי בלימוד וקיבלתי את ה'דרך בלימוד'. הייתי 'מתמיד' גדול. בכל חודש אלול בקושי ישנתי.

"הצוות בישיבה היה מופלא. הרב כהנמן היה ראש הישיבה, המשגיח היה הרב דסלר – אבל אני אישית דבקתי אז במגיד שיעור האגדי, רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל. את השיעורים שלו בלעתי בשקיקה, רשמתי אותם במחברות בצורה מסודרת ושוחחתי עימו שעות בלימוד. הוא עבר על המחברות, תיקן וחייד.

"לפני כמה שנים, כאשר הוציאו בני-המשפחה את הספר 'שיעורי רבי שמואל' התקשרו אלי וביקשו לקבל את המחברות שלי. נתתי אותן בשמחה. הם סיפרו לי שזה מאוד עזר להם בעריכת הספר, שכן החומר היה כתוב בצורה מעולה והוא גם זכה לעבור תהליך של כמעט הגהה על ידי רבי שמואל עצמו".

מבחינה חיצונית היה פער בין בחורי הישיבה של אז להיום. "לא כולם לבשו שחורים. אני למשל הייתי לבוש בגדי חאקי, סנדלים וכובע ברט לראשי. ה'חברותא' שלי באותו הזמן היה ר' ראובן רביץ, אחיו של ח"כ הרב רביץ ז"ל".

כל העונג התורני הזה נעצר בעקבות הידרדרות כלכלית במצב הבית. "המשפחה שלנו ניזוקה קשות במלחמה. מעשירים אמידים הפכנו לעניים. המשפחה הייתה צריכה שאהיה קרוב לבית. כך, אחרי חצי שנה נאלצתי לעזוב לטובת ישיבת 'חברון' בירושלים.

"את מבחן הכניסה עברתי אצל ראש הישיבה,

הדייר' אסר עלינו לפנות אותן. נאלצתי לשאת בעול והלכתי לרכוש מקצוע. התחלתי ללכת בשקט אל האוניברסיטה העברית.

"בימים ההם", הוא מצטחק, "הסטודנטים הדתיים היו לומדים בעיקר במדעי הרוח, בחוג לתלמוד, בתנ"ך ומחשבת ישראל – אבל אותי זה הצחיק. גמרא, ידעתי, לומדים רק בישיבה! לא באוניברסיטה. כל היציאה שלי ללימודים הייתה תועלתנית. רציתי רק לרכוש מקצוע. כמובן, שתוך תקופה קצרה 'עלו' עלי. המשגיח רבי מאיר חדש קרא לי ואז נאלצתי לעזוב את הישיבה".

כשאני שואל אותו מה הוא חושב על זה ממרחק הזמן, פרופ' מנדלבאום דווקא מפוים. "אני מבין, הדרך שלי הייתה יכולה לסכן את המקובל בישיבה. הם לא יכלו לאפשר לי לפסוח על שתי הסעיפים. זה מה שהפך את עולם הישיבות למה שהוא – מקום שבו לומדים ללא פשרות. רק תורה. אני דווקא מבין את זה".

גם בספר זיכרונותיו, מתעקש הנגיד להזכיר את זכות התורה. 'עד היום' הוא כותב, 'אני בדעה שהלימוד בעולם הישיבות הוסיף לי רבות מבחינה אינטלקטואלית. החשיבה העמוקה והיסודית הכרוכה בלימוד הגמרא סייעה לי גם בהבנת מקצועות אחרים, שלמדתי כשהמשכתי את לימודיי בכלכלה, במערכת ההשכלה הגבוהה בארץ ובארה"ב'.

עצת זהב ביחידות

במדינת ישראל הצעירה של אותן שנים, לא

"אחרי שסיפרתי לו את הסיפור, הופתעתי לשמוע את הרבי מבקש ממני לגולל בפניו את הטענה המרכזית שלי בדוקטורט. התחלתי לפרט לו, והוא הקשיב ברוב קשב. אמרתי לו שאני מדבר על מדיניות השקעות ההון של מדינת ישראל. על המיזמים שאני מציע כדי לגרום לחברות זרות מהעולם להשקיע בארץ

התעסקו בכלכלה. "השאלות הגדולות" של ציונות, הגשמה, ובעיקר סוגיית הביטחון – הן שעלו על השולחן. מי שהניח את היסודות ללימוד הכלכלה בארץ, הוא הכלכלן האמריקאי-יהודי דן פֶּטִינְקִין. "הקבוצה שלנו הייתה המחזור הראשון שלו. היו שם 400 תלמידים, רובם המשיכו ללימודי משפטים – היינו קבוצה של עשרה בודדים שאחרי אחד המבחנים נקראנו לביתו של פֶּטִינְקִין.

"נכנסו מלאי חשש. לא ידענו מה הוא רוצה. חששנו שהמבחן היה גרוע. אבל לא, הוא מזג לנו כוסות תה והסביר שהמבחנים שלנו היו מעולים ושלמעשה הוא מבקש מאיתנו שלא נעזוב את

רבי משה חברוני. במקום לבחון, הוא פשוט למד איתי דף גמרא עם רש"י ותוספות ובעצם בדק את הגישה שלי ללימוד. אני, שכאמור הייתי פונזביז'ער מוצלח, עברתי את המבחן הזה בלי בעיות, וכך נכנסתי ללימוד מול בית הוריי. גם כאן היה צוות עוצמתי. אני עוד זוכר את השיחות של המשגיח ר' חצקל סרנא, ואת השיעורים של רבי אברהם פרבשטיין, רבי שלמה זלמן ברוידא ורבי אהרן כהן".

ואז הוא עובר לספר על המצב הכלכלי "בעיצומה של מלחמת השחרור הערבים החריבו את 'בית מנדלבאום' ואנחנו הפכנו להיות פליטים במלוא מובן המילה. לא היה לנו איפה לגור. היו לנו עוד שתי דירות מושכרות, אבל 'החוק להגנת

מהם יושב ומספר את סיפור היחידות שלו עם הרבי.

"הסיפור שתשמע מפרופסור מנדלבאום", אומר לי הרב וולף, "הוא רק פרט אחד מתוך ים של דוגמאות של ראיונות שחשפו בפנינו את עומק הפעילות של הרבי ומעורבותו בכל המישורים של ביטחון, רפואה, חינוך וכלכלה בארץ הקודש".

כשאני שואל אותו למה הוא מדבר על זה במנוחים של 'מירון', מסביר לי הרב וולף: "אנשים לא נהיים צעירים. אלו שנפגשו עם הרבי לשיחות משמעותיות, היו בדרך כלל במיטב שנותיהם, מה שאומר שהם כבר לא צעירים. אחוז גדול מהמרואיינים שלי כבר לא נמצא איתנו. למרבה הצער, אחוז לא קטן נפטר בטרם הצלחנו להשיג אותם. לקחו איתם את סודם אלי קבר".

כשאני מנסה להבין לשם מה נחוצים לחסיד סיפורים על התנהלות כלכלית וביטחוניית, הרב וולף נאלץ לספר קצת:

"אין לך מושג כמה אנשים מתקרבים ליהדות בזכות הסיפורים הללו. אנשי JEM מסתובבים בעולם ומוסרים הרצאות תחת הכותרת 'אמונה וביטחון'. אנשים ששומעים את זה, מתעוררים ומתקרבים. עשרים וארבע שנים חלפו", מסיים הרב וולף במבט מלא געגוע, "ועדיין לא התחלנו לפענח אפילו מקצת מהסוד".

ישראל גרובייס

השקעה ששווה מיליארדים. חברה אינטל בארץ

סיפורה של כלכלת ישראל. מנדלבאום בשיחה לכתב משפחה

המקצוע, ושנמשיך להציל את הכלכלה של המדינה. כך הפכנו לקבוצה שנקרא אז 'נערי פטינקין'. אבל את הקפיצה העולמית שלו חייב מנדלבאום למאמר חז"ל אחד שהוא למד בישיבה: "למד לשונך לומר איני יודע". זה קרה אחרי שהוא כבר סיים את הלימודים, התחתן ואפילו נולד לו ילד. האפשרות להעמיק עוד בלימודים נקטעה בשל מצוקה כלכלית. אלא שאז "יום בהיר אחד, אני קורא בעיתון שה'סטייט דיפרטמנט' האמריקאי יוצא במיזם עולמי שבמסגרתו בוחרים נציג אחד מכל מדינה שיבוא ללמוד בארה"ב כדי להשתלם בכלכלה, ולחזור למדינת המוצא עם מומחיות. זו הייתה ההזדמנות שלי".

אלא שלמיום הזה נגשו עוד מאתיים ישראלים. אחרי שבועיים של ראינות ומיונים, בחרה הוועדה האמריקאית את משה מנדלבאום. "לימים פגשתי את אחד הבוחנים ושאלתי מדוע בחרו בי. הוא השיב לי תשובה מעניינת: כל המועמדים ניסו לשכנע אותנו שנבחר בהם בגלל שהם יודעים ומוכשרים. אתה היית היחיד שטען שהוא לא יודע

למנהל במשרד התעשייה, ואז הוא חזר לכמה ימים כדי להעביר בהצלחה את עבודת הדוקטורט שלו, משאיר אחריו בארץ אישה ושני ילדים. הימים ימי מלחמת ששת הימים. האהדה למדינת ישראל עמדה בשיא של כל הזמנים. הכיפה שלראשו של מנדלבאום לא רק שלא הפריעה, אדרבה: "יש מאות פרופסורים בכירים מהאוניברסיטאות בטנסי חתמו אז על עצומה בעד מדינת ישראל, אבל היה אחד יוצא מן הכלל. למרבה הצער הוא היה יהודי שלקה באוטו-אנטישמיות. הוא שנה את מדינת ישראל יותר מכולם (-מנדלבאום מבקש לא לפרסם את שמו. ג'").

"למרבה הצער, נודע לי שדווקא אותו פרופסור עומד בוועדה שאמורה לבחון את עבודת הדוקטורט שלי. תוך ימים אחדים התברר לי שהשנאה שלו למדינה עומדת לסבך אותי. הוא התחיל לדחות את העבודה שלי בטיועונים שונים, באמתלות ותירוצים. הבנתי שאני חייב לדחות את הטיסה חזרה. הסכנה להשלמת העבודה שלי הייתה מוחשית. גורל לימודים של חמש שנות השקעה עמד על כף המאזניים".

מי שהציל אותה, היה רב יהודי, חסיד חב"ד בשם רבי זלמן פוזנר. "הוא היה מסתובב בקמפוס האוניברסיטה ועוזר לסטודנטים יהודים, ובעיקר מקרב אותם ליהדות. הוא עשה לי היכרות עם רבו, האדמו"ר מליובאוויטש. והכי חשוב, הוא גם ארגן לי קשרים להתקבל ליחידות מרגשת, שלא אשכח כל מיני".

באחת משעות הלילה של אותו שבוע מצא את עצמו הכלכלן הצעיר בבניין 770 המפורסם בקראון-הייטס. "פגשתי לא מעט אנשים בחיי, מנהיגים, כלכלנים ובכירים מכל התחומים", הוא אומר ממרום גילו, "אבל הוא היה משהו אחר לגמרי. אני לא יכול לשכוח את המבט החכם ובעיקר את השאלות המדויקות שלו. "אחרי שסיפרתי לו את הסיפור, הופתעתי לשמוע את הרבי מבקש ממני לגולל בפניו את התזה המרכזית שלי בדוקטורט. התחלתי לפרט לו, והוא הקשיב ברוב קשב. אמרתי לו שאני מדבר על מדיניות השקעות ההון של מדינת ישראל. על המיזמים שאני מציע כדי לגרום לחברות זרות מהעולם להשקיע בארץ.

"להפתעתי, הוא עצר אותי ואמר: 'יש לכם טעות גדולה. ההצעה שלכם לא ישימה'. הוא מיד גם הסביר. 'המדיניות הכלכלית בארץ לא מבינה מספיק את הצרכים של החברות הגדולות בעולם. אתם מציעים להם הלוואות גדולות בריביות נמוכות, אבל החברות ממש לא צריכות את זה. מדובר בתאגידי ענק שיכולים להשיג הלוואות גם במדינות המוצא שלהם, אין שום סיבה שהם ישקיעו בארץ. אתם חייבים לתת ערך מוסף, אמר הרבי. 'אני מציע שתיתנו להם מענקים גדולים. את זה הם לא מקבלים בשום מקום אחר. ככה הם יבואו לארץ'.

"אני זוכר את הרגע הזה. זה היה כמו ברוך שפילח לי את המוח. הרבי לא רצה שום קרדיט ושום דבר, הוא רק ביקש לעזור לי בתיקון הדוקטורט ובעיקר לסייע למדינת ישראל. 'תתקן את זה בעבודה שלך', הוא אמר, כמעט הפציר. כשסיפרתי לו על הפרופסור בוועדה שמעכב אותי מלעבור שלב, הוא ביטל את זה ונתן לי ברכה. אני לא זוכר כרגע את

התוכן, אבל כשהרבי דיבר, התמלאתי רעד. הרגשתי אז ביטחון שאצליח להתגבר על המכשול הזה. "רגע לפני שיצאתי, הוא פנה אלי ואמר לי משהו כמו: 'צריך לעשות כל דבר מלמעלה'. מכיוון ששוחחנו באנגלית, אינני בטוח, אבל אני משער שהוא אמר לי אז תרגום למאמר החב"די המפורסם 'לכתחילה אריבער'. הוא רמז לי שעלי לעקוף את המכשול מלמעלה. 'יש דרכים יותר גבוהות', הוא אמר ופטר אותי לשלום".

בשלב ראשון הבין מנדלבאום שהרבי מתכוון שהוא יעתיך תפילות 'למעלה' כלפי שמיא. אלא שאז הוא התקשר לאחיו בארץ, שהבין את הרמז: "אתה חייב לעקוף את הפרופסור הזה. תיגש לראש המחלקה לכלכלה ותספר לו את כל הסיפור", פירש האח את דברי הרבי.

"למי שמכיר מעט את העולם האקדמי, ברור שמדובר במהלך מסוכן. ססטודנט תלונן על הממונה עליו, זה מהלך שעלול להסית נגדו את כל הצמרת. משהו שרוב הסיכויים שלו להסתיים באסון, אבל הייתי בטוח בברכתו של הרבי מליובאוויטש. הלכתי לראש המחלקה וסיפרתי את מה שעבר עלי. התוצאה הייתה מפתיעה. ראש המחלקה אומר לי: חכה רגע. אני שומע אותו עובר לחדר השני, מצלצל לראש הצוות ההנהגה, ואומר לו: מחר בשעה עשר בבוקר אתם באים אלי לחדר, ומנדלבאום ייתן הרצאה להגן על התזה שלו. אם (-כאן נקבל בשמו של הפרופסור המתנגד) לא רוצה, אני מוציא אותו מהוועדה".

"למחרת התקיימה ההצגה שלי. אותו פרופסור לא הגיע והוא אכן פוטר. ההצלחה שלי הייתה מעל ומעבר, היא פורסמה בכל העיתונות המקומית, אבל אני ידעתי מיהו זה שבזכותו אני עומד כאן. הרבי שהורה לי כיצד לפעול".

סגירת המעגל של הסיפור הזה עצובה הרבה יותר. "ארבעה חודשים אחרי שכבר חזרתי ארצה והתחלתי לפעול במשרד המסחר, אני קורא בעיתון על קבוצת מחבלים שהשתלטה על מטוס 'פאן אמריקן' בקרטשי שבפקיסטן ועל שלושה אמריקאים שנפצעו קשה בסיפור הזה. כשקראתי את השמות שלהם, כמעט נפלתי. אחד מהם היה אותו פרופסור אנטי-ישראלי, שהפך במשך הזמן להיות יועץ כלכלי של פקיסטן. כמה מביך שדווקא הוא נפצע על ידי מחבלים פלסטינים.

"לפני מספר שנים, הזדמנתי להרצות בארה"ב בכינוס שבו השתתפו כל בוגרי המחזור שלי. בקצה

דחיפה ועידוד. שר האוצר פנחס ספיר

השולחן ראיתי את הפרופסור בכיסא גלגלים, מטופל בעובד זר שגורר אותו חצי משותק. ניגשתי אליו, אבל הוא טען שהוא לא זוכר אותי. אני זכרתי אותו היטב".

הנס הכלכלי

הדבר הראשון שעשה פרופ' מנדלבאום מיד עם חזרתו ארצה, היה הובלת התיקון שהציע לו הרבי מליובאוויטש בחוק לעידוד השקעות הון. "מי שלא מתמצא בכלכלה, לא יכול להבין את זה - אבל הסיפור של כלכלת מדינת ישראל הוא הנס הכי גדול שהיה פה. אני זוכר בשנותיי כסטודנט בארה"ב, בכל מקום שהלכתי, עם כל כלכלן שעימו נפגשתי - לכולם הייתה רק שאלה אחת: איך תשרדו מבחינה כלכלית?"

"אני נזכר", משתפך מנדלבאום, "שבאחד הימים של קום המדינה נקראתי למשרדו של ראש הממשלה הראשון בן גוריון. הוא ביקש לצרף אותי לוועדה שנקראה 'לקראת המיליון השני'. באותו שלב התכוננה המדינה לגל עליה חדש שייאלץ

היערכות עם 'הצמיחה' הגדולה שעברה את מיליון התושבים הראשונים. בן גוריון שאל אותי: 'מה דעתך? נצליח לשרוד את המיליון השני'. השבתי לו: 'אם אתה תעמוד בראש, נגיע גם למיליון השלישי'. "אבל זה ממש לא היה פשוט. כל התנאים כאן היו נגדנו. היום, איפה שאני לא הולך, שואלים אותי שאלה הפוכה: 'איך הצלחתם להפוך לכזאת מעצמה כלכלית'. אני תמיד מרים אצבע לשמים. אין לזה הרבה הסברים. כשלעצמי אני יודע שלפחות בכל מה שנוגע להשקעות הזרות, עצת הזהב שקיבלתי מהרבי מליובאוויטש באותה פגישה, הייתה לה השפעה אדירה. המענקים שנתנו לחברות הגדולות - IBM, אינטל, מייקרוסופט - משכו לכאן את החברות הכי גדולות בעולם.

"הנה, רק לפני תקופה אני קורא בעיתון על סניף נוסף של אינטל בארץ, על עוד מאות מקומות עבודה ועל עוד התפתחות אדירה שזה עשוי לספק למשק. אני מחייך לעצמי ויודע שהכל בזכות הפעולות שעשינו אי אז".

למעשה, סיפורו של מנדלבאום הוא סיפור כלכלת מדינת ישראל. הוא היה שם מימי שר האוצר האגדי פנחס ספיר, לאורך כל הדרך, ואז הגיעה תקופת האינפלציה של ראשית שנות השמונים הזכורה לרע, תקופה שבה השקל הישראלי התרסק, כל מוצר במדינה עלה אלפי שקלים. כשאני שואל למה זה קרה, מנדלבאום מהסס: "הייתה התנהלות מאוד לא אחראית של אנשי הליכוד. הם הגיעו לשלטון לא מוכנים. חגגו עם תקציבים בלי שום הבנה. ההתרסקות הייתה רק שאלה של זמן.

"אגב", הוא מספר, "עוד באותו לילה של המהפך בתשל"ז" (1977), כשבגין נבחר לראשות הממשלה, קיבלתי טלפון שבו הודיעו לי שידאגו לפטר אותי מתפקידי כמנכ"ל משרד המסחר והתעשייה. אינני מאשים איש, אבל הייתה שם אי הבנה וכשירות להנהגה".

לתפקיד 'נגיד בנק ישראל' נכנס מנדלבאום כשכל המשק הישראלי זעק 'הצילו'. "אני באתי אז עם תוכנית הייצוב. זו הייתה תוכנית קשה מאוד. קיצצנו שישים מיליון דולר מהתקציב, ולאחר מכן העליתי את הריבית לשמים. במשך ארבעה חודשים עמדה הריבית במדינת ישראל על שמונים (!) אחוזים. מה שקרה, שכל החנויות בארץ היו להוטות למכור

כאן נולדתי. בית מנדלבאום (מימין: הסבא ר' שמחה)

אני גם פונביז'ער וגם חברונער", הוא אומר בהנאה של 'ויגבה ליבו'. "שם למדתי איך לומדים גמרא. שם למדתי איך חושבים ואיך מתנהגים"

תפקיד ופיקוח נפש

כשאני שואל את מנדלבאום, לסיום, אם הוא לא חש החמצה על חיים שלמים שעברו עליו בין מספרים ומשוואות, הוא מסתכל עלי באי-הבנה. "בעיניי השאלה הזו היא-היא הבעיה. זה שאנשים לא מבינים את המשמעות הקריטית של הכלכלה, זאת בעיה ישראלית. כאן יש 'עיתוני כלכלה' שכמעט אין להם קוראים. הישראלי הממוצע לא מבין כלום וכך הממשלה יכולה לעשות מה שהיא רוצה".
הוא חוזר אל סבא רבא שלו, רבי יעקב מנדלבאום: "כשהוא עלה ארצה, הציעו לו להיות כאן רב של העדה החרדית, אבל סבא סירב. 'אני לא מסוגל' הוא הסביר. 'בחופץ לארץ יכולתי לפסוק הלכות בחופשיות, אבל כאן, כשאני אוסר עוף או סיר, אני פוגע אנושות באוכל של משפחה שלמה'. בירושלים - של אותם ימים - אין שאלות של איסור והתה. כל השאלות גבלו בפיקוח נפש.
"אני תופס את תפקיד הכלכלן ככזה שיש בו פיקוח נפש. כל שאלה של מספרים שבאו לפתחי, הייתה בעצם שאלה של חיים ומוות. תחשוב על זה, אין כמעט אנשים שעומדים בהכרעות כל כך גורליות. רופא - נדרש לפעמים להכריע בשאלות כאלו, אבל בדרך כלל הן נוגעות רק לאיש אחד. אני, במשך שנים ארוכות, הייתי צריך להכריע בשאלות שנגעו לכל כלל ישראל. אני אסיר תודה שזכיתי למלא את שליחותי". ■

לכישרון ולהבנה, אין לי עליו טענות". בנוגע לטוהר המידות, מנדלבאום מעדיף לשמור על זכות השתיקה.
ההשפעה שלו, מסתבר, עוד לא הסתיימה. רק לפני כמה שנים, כשעמדה על הפרק שאלת המינוי לאחד התפקידים הבכירים במשק, הוזמן מנדלבאום להופיע באחד מכלי התקשורת הגדולים. "באותו ראיון אמרתי שיהיה נכון לראש הממשלה לבחור במועמד פלוני. לא עברה שעה ואני מקבל טלפון מנתניהו. הוא שאל אותי: 'התכוונת ברצינות למה שאמרתי?' אחרי שעה מאז שדיברנו, התבשרתי שהמינוי יוצא לפועל".
אם יש רגע של סגירת מעגל, הוא התרחש דווקא אחרי שהוא סיים את תפקידיו בארץ. "באותן שנים שמעו עלי במדינת בלארוס. הם שמעו מה שעשיתי כאן באינפלציה וקראו לי לבוא לטפל בכלכלה שלהם. משפחתי כזכור מגיעה מהאזור הזה, ואני התרגשתי. בחדר שלי, הוא מספר ומצביע על תמונה, 'חלתת תמונה ענקית של נשיא רוסיה ולדימיר פוטין. כששאלו אותי אם אני רוצה שיסירו את התמונה השבתי: אדרבה, תשאירו את זה, כל עוד פוטין מקבל ממני עצות בכלכלה, אין לי שום בעיה איתו".
גם כאן ההצלחה הייתה פנומנלית. בתוך תקופה קצרה טיפס התל"ג הבלארוסי בעקומה תלולה. "במובן מסוים", הוא מתחייך, "העצה של הרבי מליובאוויטש עזרה לא רק למדינת ישראל אלא גם לבלארוס".

סחורה ולקבל כסף. תוך ארבעה חודשים המשבר נגמר. אני זכיתי להיות השליח", הוא אומר.
רגע לפני שהוא נכנס לתפקיד היה חשוב לו לעשות סבב בבתי גדולי ישראל. "נכנסתי אז לרבי מגור ולעוד כמה ממנהיגי הציבור החרדי. הפגישה הכי חשובה הייתה בביתו של הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל. זכיתי להכיר אותו כמה שנים קודם לכן. הודעתי לאשתי שאני לא מקבל את התפקיד עד שאקבל את ברכתו. עליתי לביתו הקטן במאה שערים. הוא כמובן היה באמצע הלימוד. סיפרתי לו שמציעים לי את התפקיד ואמרתי שאני מאוד חושש. 'הגורל של כל הכלכלה במדינת ישראל על הכתפיים שלי, אני חושש שלא אעמוד בזה', אמרתי לרב.
"הרב אלישיב חשב רגע ואז אמר לי משפט שמלווה אותי: 'חז"ל אומרים שכל מי שמתמנה לתפקיד של שליטה, משמים נותנים לו כוחות לבצע אותה' (-) כנראה הכוונה לדברי חז"ל במסכת בבא בתרא צא, ב. י"ג). 'אני חושב', המשיך הרב, 'שדווקא העובדה שאדם שומר תורה יעמוד במקום הזה, תגרום קידוש השם'.
"באותן שנים", הוא מסביר, "לא היו כמעט כיפות בכל הצמרת הכלכלית בארץ. גם לא הייתה אהדה גדולה לדת. היום זה השתנה. הרבה יותר קל היום לאדם דתי לפעול שם. אבל אז..."
כשאני שואל איך הוא רואה את הכלכלה בדור העתידי, יש לו תחושות מעורבות. "בניגוד לאנשי הליכוד הקדמונים", הוא אומר, "היום נתניהו דווקא מכיר היטב את נבכי הכלכלה. בכל מה שקשור